

Henri Thoreau en de consumptiedwang

RICHARD ESSER

Consumptie is in theorie een vrijheid, maar in de praktijk een plicht. Dat is de paradox die onze vrije samenlevingen kenmerkt. We moeten allemaal meer consumeren, willen we de economie laten groeien. En van die groei zijn we, individueel en gezamenlijk, verregaand afhankelijk geworden.

Overheden kunnen alleen dankzij een bloeiende economie voorzieningen aanbieden, burgers raken emotioneel gehecht aan hun groeiende welvaart, en het bedrijfsleven kan zich alleen handhaven door haar concurrentiepositie te blijven verbeteren. Aanvallen is hier de beste verdediging. Maar hoe meer er veroverd wordt, des te meer er te verdedigen valt, onder andere door de consumptie nog sterker te stimuleren. Het rechts-liberalisme (dat mensen opleidt tot egoïstische consumenten) is evenzeer in deze vicieuze cirkel gevangen als het socialisme (dat zich afhankelijk maakt van de staat — en daarmee van voortgaande economische groei).

Eén van de uitwegen uit dit moeras loopt via een mentaliteitsverandering — niet die van het conservatieve plichtsbef, maar die van het vrijwillige altruïsme van de burger. Deze lastige route zal ik hier proberen te beschrijven aan de hand van een citaat van de Amerikaanse denker Henri David Thoreau (1817-1862). De man had,

Over de auteur Richard Esser is student bos- en natuurbeheer aan Wageningen Universiteit. Dit artikel werd ingezonden voor de Banning-prijs die vorig jaar werd uitgeschreven

Noot Zie pagina 87

net als ik, grote bedenkingen tegen het toen al moderne streven naar steeds meer welvaart. In zijn boek *Walden, or life in the woods* beschreef hij zijn ervaringen tijdens een twee jaar durend experiment. Hij trok zich terug in het bos om daar een zeer eenvoudig leven te leiden. Daarbij deed hij onder andere het volgende, waardevolle inzicht op: 'Een mens is rijk in verhouding tot het aantal dingen dat hij zich kan veroorloven om met rust te laten.'¹

Dat is een andere opvatting van rijkdom dan gebruikelijk. Rijkdom wordt over het algemeen als een geldwaarde beschouwd. Geld is gemunte vrijheid, zoals de Russische schrijver Fjodor Dostojevski schreef. Die vrijheid kan leiden tot allerlei aangename zaken, zoals genot of een identiteit. Dat zijn goede voorbeelden van wat de filosoof Isaiah Berlin positieve vrijheid noemde: vrijheid tot iets. Er is ook een negatief begrip van vrijheid, dat veel vaker gebruikt lijkt te worden. Dan hebben we het over vrijheid van iets. Voor consumenten betekent dit vooral vrijheid van gebrek. In 1941 werd het belang daarvan onderstreept door de Amerikaanse president Franklin Roosevelt, die vrijheid van gebrek zelfs één van de *Four Freedoms* noemde die de basis voor een rechtvaardige wereld moesten gaan vormen.

Maar het compenseren van een gebrek is niet de enige manier waarop negatieve vrijheid gerealiseerd kan worden. Ook het matigen van verlangens, eisen of hoopvolle verwachtingen kan ertoe leiden dat we kunnen leven met de fysieke afwezigheid van een gewenst product. Als we bovendien uitgaan van het principe 'vrijheid van

gebrek', dan betekent gebrek zoveel als onvrijheid, en is dus ook het uitblijven van verlangen al een vorm van vrijheid. Het lijkt er dus op dat Thoreau geheel terecht de gangbare definitie van rijkdom omdraaide. Het matigen van verlangens kan precies dezelfde negatieve vrijheid opleveren als de munten van Dostojevski.

MEVROUW DONATH

Een recent voorbeeld van wat Thoreau bedoelde vormt het verhaal van mevrouw Donath, 54 jaar, woonachtig in Zuid-Duitsland.² Zij leeft geheel vrijwillig in een hutje van vier bij vier meter, op eigen land, in een woonwijk waar de burens in massieve huizen wonen en Mercedes rijden. Frau Donath heeft geen stroom, geen gas, geen telefoon, en geen auto. Ze werkt slechts enkele weken per jaar, om de rest van de tijd vrij te hebben. Ze verdient zo'n 470 euro per maand, belastingvrij. En daarmee zit ze onder het Duitse bestaansminimum van 6948 euro per jaar. Volgens dat criterium zou zij dus arm moeten zijn, en haar leven waardeloos.

Maar wat maakt het leven rijk voor Frau Donath, en voor anderen die vaak minder extreem zijn in hun versobering? Een kijkje in de keuken van wat in Amerika de *Voluntary Simplicity Movement* heet, leert dat mensen die bewust kiezen om te 'consuminderen' allerlei voordelen ervaren. Sommigen kiezen een nieuwe baan die minder betaalt maar wel leuker is. Anderen kiezen voor een baan met meer vrije tijd. Erg gangbaar is dat echter niet, zoals de econome Julie Schor schreef in haar boek *The overworked American* (1991). Sinds de Tweede Wereldoorlog is de productiviteit in de Verenigde Staten flink gestegen. Die groei is maar in beperkte mate aan minder werken besteed. Integendeel, men is vooral meer gaan consumeren.

Er hoeft echter niet per se minder gewerkt en verdiend worden om iets waardevols te kunnen ontdekken in een vereenvoudigd leven. Veel zogenaamde *downshifTERS* ervaren vaak een bevredigende verdieping van sociale relaties. Maar dan gaat het wel om mensen die het geluk hebben

dat ze gesteund worden door gelijkgezinden, zodat ze niet vereenzamen. Het is tegenwoordig namelijk niet eenvoudig om contacten te onderhouden zonder ergens geld aan uit te geven. Hetzelfde geldt voor *downshifTERS* die zeggen immers te kunnen genieten van de schoonheid van de natuur. Dan moet er wel natuur in de buurt zijn. Het zijn ook vaak kapitaalkrachtige mensen die het 'groenst' kunnen wonen.

De verminderde interesse voor het vergaren van consumptieartikelen maakt in elk geval de aandacht vrij voor deze twee domeinen: sociale relaties en natuur. Zo kan er ruimte ontstaan voor bijvoorbeeld vrijwilligerswerk, of voor het verzorgen van bejaarde ouders, die ons ten slotte niet hebben opgevoed om vervolgens weggestopt te worden in tehuizen waar anderen die lastige zorg overnemen. Mentale vrijheid, zo liet Thoreau met zijn eigenzinnige interpretatie van rijkdom zien, kan als het ware doorgegeven worden. Hij was helemaal in zijn nopjes toen hij bij het aanleggen van zijn moestuin enkele bomen kon laten staan. Daarmee gaf hij in zekere zin de vrijheid aan de natuur die hij niet nodig had voor zijn overleven. Zijn tijdgenoten daarentegen zouden die bomen onmiddellijk geoogst en verkocht hebben ter vergroting van hun 'rijkdom'.

In de sociale wereld van nu kan vrijheid, verkregen door consuminderen, op verschillende manieren doorgegeven worden. Enerzijds verlaagt het de drempel om anderen vrij te laten en te waarderen zoals ze zijn. Respect kan dan bijvoorbeeld ontstaan voor mensen die geen productieve bijdrage (kunnen) leveren aan de economie. Daarbij denk ik niet alleen aan gehandicapten en ouderen, maar ook aan het werk van wetenschappers en kunstenaars dat 'producten' oplevert die moeilijk verhandeld kunnen worden. Anderzijds wordt de mentale drempel lager om anderen concreet te helpen om op hun manier vrij te zijn van verlangens. Zij hoeven daarbij niet afhankelijk te worden van hulp maar leren op eigen benen staan, zodat ook zij uiteindelijk hun nieuwe vrijheid kunnen doorgeven.

Tenslotte is het nog mogelijk dat, zoals de socioloog Amitai Etzioni beweert³, vrijwillige een-

voud mensen ontvankelijker maakt voor het streven om de materiële welvaart door middel van belastingheffing eerlijker te verdelen, voor zover dat nodig is om basisbehoeften te vervullen. Maar dit systeem is, zoals ik in het begin al schreef, afhankelijk van dezelfde markt en consumptie die deze steun juist lijken af te remmen.

MENTALE KRACHT

Toegegeven, het is niet eenvoudig om zomaar van leefwijze te veranderen. Niet alleen zijn we vaak zeer gehecht aan bepaalde producten en diensten, we hebben ook niet altijd evenveel mogelijkheden om zinvolle en aantrekkelijke alternatieven te vinden. En dan is er nog het probleem van de sociale waardering waaraan iedereen behoefte heeft. Het populaire recept daarvoor is hard werken, om vervolgens het eigen succes met behulp van de juiste, status-verhogende consumptieartikelen te etaleren.

Maar juist omdat verandering van leefwijze zoveel mentale kracht vereist, kan ze dienen als alternatief voor de harde werker die je herkent aan zijn/haar *gadgets*. Waardering valt dan ten deel aan mensen die te herkennen zijn aan hun hulpvaardigheid en hun tolerantie jegens anderen — en aan hun oriëntatie op wat bestaat, in plaats van op wat nog komen gaat. Tussen beide

eigenschappen bestaat een zeker verband. Net als de vrije natuur is de vrij gelaten, zich in consumptie uitlevende mens namelijk dynamisch en onvoorspelbaar, wat onaangename verrassingen kan opleveren. De Franse filosoof Pascal Bruckner heeft gelijk met zijn constatering dat de moderne obsessie met geluk tot angst en gevoeligheid voor het uitblijven van dat geluk leidt. Onderzoek bevestigt dat: mensen met sterke financiële en materiële verlangens voelen zich inderdaad onzekerder.⁴

Ziedaar de fundamenten van het consuminderen als een (onpolitiek) ideaal. Maar wat te doen bij verzet hiertegen? De burgemeester van het dorp waar Frau Donath woont, vond dat niet iedereen zomaar kan leven zoals zij. Daar gaat de economie namelijk aan kapot, zo stelde hij. Mocht dit soort hoogwaardigheidsbekleders de daad bij het woord willen voegen en de Frau Donath's van deze wereld tot normaal consumentengedrag willen dwingen, dan wordt het tijd om tot burgerlijke ongehoorzaamheid op te roepen. Thoreau deed dat indertijd vanwege zijn verzet tegen de slavernij in Amerika. Nu zou het om een andere strijd gaan: tégen de markt die ons allen als verslaafden onderwerpt, en vóór de liberale geest van de solidariteit.

Noten

- 1 H.D. Thoreau. *Walden*. Oxford University Press. 1997. Blz. 75-76.
- 2 M. Brost. 'Die Frau die einfach nur lebt.' *Die Zeit*. Nummer 18, 2003.
- 3 A. Etzioni. 'Voluntary simplicity: characterization, select psychological implications, and societal consequences.' *Journal of Economic Psychology*. Nummer 19, 1998. Blz. 619-643.
- 4 T. Kasser, V.G. Kasser. 'The dreams high and low in materialism.' *Journal of Economic Psychology*. Nummer 22, 2001. Blz. 693-719.